

УДК 336.77

Ониськів Л.М.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри банківської справи
Тернопільського національного економічного університету

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ БАНКУ: НОВІ ВИМОГИ ТА ВПЛИВ НА КРЕДИТУВАННЯ

ACTUAL PROBLEMS OF BANK'S CREDIT RISK ASSESSMENT: NEW REQUIREMENTS AND INFLUENCE ON CREDITING

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу сучасних тенденцій в оцінці кредитного ризику банку. Охарактеризовані основні зміни, внесені до нормативної бази, що регулює управління кредитним ризиком. Досліджені базові показники, що характеризують кредитну діяльність банків та рівень її ризиковості. Визначені основні проблеми, з якими стикаються банківські установи в процесі кредитування. Запропоновані шляхи стимулювання банківського кредитування економіки.

Ключові слова: кредит, резервування, кредитний ризик, банк, дефолт, позичальник.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена анализу современных тенденций в оценке кредитного риска банка. Охарактеризованы основные изменения, внесенные в нормативную базу, которая регулирует управление кредитным риском. Исследованы базовые показатели, характеризующие кредитную деятельность банков и уровень ее рискованности. Определены основные проблемы, с которыми сталкиваются банковские учреждения Украины в процессе кредитования. Предложены пути стимулирования банковского кредитования экономики.

Ключевые слова: кредит, резервирование, кредитный риск, банк, дефолт, заемщик.

ANNOTATION

The article analyses the current trends in the bank's credit risk assessment. It describes the main changes in the regulatory framework for credit risk management. Baseline indicators that characterize the credit activity of banks and the level of it riskiness are investigated. We characterize the main problems encountered by banks of Ukraine in the crediting process. Main ways to stimulate bank crediting of economy were proposed.

Keywords: credit, reservation, credit risk, bank, default, borrower.

Постановка проблеми. Кредитний ризик вже не один рік посідає важливе місце в банківській системі як один із провідних ризиків, в результаті реалізації якого значних втрат зазнають як окремі комерційні банки, так і банківська система загалом. Так, згідно з даними Forbes й у 2016 році кредитний ризик став ключовим. Згідно з дослідженнями, здійсненими виданням, 70% опитаних менеджерів провідних вітчизняних банківських установ найбільше турбувало питання проблемних активів, адже негативна економічна ситуація в країні спричинила зниження якості банківських кредитних портфелів [1].

Це викликає необхідність доводити резерви до відповідного рівня та знизити рівень регулятивного капіталу. Таким чином, невчасне та неповне врахування кредитного ризику банками не лише впливає на розміри їх капіталу,

але й може суттєво порушити їх фінансову стійкість, що може спричинити значну небезпеку як для клієнтів банків, так і для банківського сектору загалом.

Показовим є й те, що у зв'язку із високим рівнем проблемних кредитів міжнародне рейтингове агентство "Standard & Poor's" (S&P) віднесло банківський сектор України до групи «10» (з найбільшими ризиками) [2].

Крім того, в рейтингу "Doing Business-2017", який складає Світовий банк, Україна посіла 80-е місце серед 190 країн світу [3]. Зокрема, така ситуація була зумовлена погіршенням показників вирішення проблем із неплатоспроможністю (із 141-го до 150-го місця) та доступу до отримання кредитів (із 19-го до 20-го місця).

Вищезазначене обумовлює необхідність у більш детальному та більш ґрунтовному дослідженні причин виникнення проблемних кредитів в Україні та аналізі нормативної бази, що регулює кредитний ризик банків, з метою виявлення прогалин в законодавчій базі та вироблення напрямів його знищення та окреслення шляхів стимулювання кредитної діяльності банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовні дослідження щодо управління кредитним ризиком банку проводили такі науковці, як В. Бобиль, О. Васюренко, Н. Версаль, О. Дзюблюк, А. Єпіфанов, О. Лаврушин, Л. Примостка. Питаннями оцінки кредитного ризику займалися такі вчені, як І. Белова, І. Білецька, О. Терещенко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на ґрунтовні дослідження питань ризиковості кредитної діяльності банків, не повною мірою проведені дослідження проблем функціонування банків в умовах зміни нормативних вимог щодо оцінки кредитного ризику. Крім того, науковцями розглядаються здебільшого окремі аспекти оцінки кредитного ризику, тоді як важливо проаналізувати вплив зміни нормативної бази на кредитні можливості комерційних банків, особливо в контексті відновлення кредитування реального сектору. Зазначене обумовлює об'єктивну потребу у ґрунтовних теоретичних та практичних дослідженнях в цьому напрямі.

Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану оцінки та управління кредитним ризиком банків, аналізі нормативної бази, що регулює управління кредитним ризиком та формування резервів під активні операції, а також визначенні шляхів стимулювання кредитної діяльності банків в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відзначмо, що нормальний показник неповернення кредитів становить 10%, тоді як в Україні цей показник неодноразово перевищував вказане порогове значення (табл. 1).

Згідно з даними НБУ питома вага проблемних кредитів у кредитному портфелі діючих банків станом на 1 грудня 2016 року становила 24,2%, тоді як ще станом на 1 січня 2015 року цей показник складав 13,5%, тобто зріс практично вдвічі. Водночас у «Звіті про фінансову стабільність» регулятор повідомляє, що за результатом стрес-тесту якість кредитного портфеля комерційних банків саме у 2015 році була на найнижчому історичному рівні [4].

Якщо ж проаналізувати рівень дотримання нормативів кредитного ризику банками України за 2016 рік (табл. 2), то можна побачити, що, згідно з офіційними даними, ситуація з кредитним ризиком досить прийнятна.

Як видно з даних табл. 2, фактичні значення нормативів Н7 (максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента) та Н8 (великих кредитних ризиків) нижчі нормативного. Так, за нормативного значення не більше 25% значення нормативу Н7 коливається в межах 20,6–23,1%, а для Н8 за нормативного значення не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу фактичний показник становив 2,6–4,7.

Не дотримуються банківські установи лише нормативу Н9 (максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами), який був введений замість Н9 та Н10 Постановою Правління НБУ від 8 червня 2015 року № 361. Так було і в попередні роки (табл. 3), тобто фактичні показники, які пока-

Таблиця 1

Динаміка структури кредитного портфеля банків України та окремих показників їх діяльності за 2011–2016 роки

Рік	1 січня 2011 року	1 січня 2012 року	1 січня 2013 року	1 січня 2014 року	1 січня 2015 року	1 січня 2016 року	1 грудня 2016 року
Кредити надані, млн. грн.	755 030	825 320	815 327	911 402	1 006 358	965 093	948 708
Питома вага проблемних кредитів у кредитному портфелі, %	11,9	9,6	8,9	7,7	13,5	22,1	24,2
Резерв за активними операціями, млн. грн.	148 839	157 907	141 319	131 252	204 931	321 303	330 328
ROA	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-4,07	-5,46	-1,63
Результат діяльності, млн. грн.	-13 027	-7 708	4 899	1 436	-52 966	-66 600	немає даних

Таблиця 2

Дотримання нормативів кредитного ризику банками України за 2016 рік

Норматив	За станом на:											
	1 січня	1 лютого	1 березня	1 квітня	1 травня	1 червня	1 липня	1 серпня	1 вересня	1 жовтня	1 листопада	1 грудня
Н7 Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25%)	22,8	23,1	22,8	22,9	21,1	21,5	21,6	21,1	20,6	21,4	22,3	21,4
Н8 Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	364,1	470,2	364,3	345,5	331,1	339,2	302,4	278,1	272,7	260,8	296,0	321,3
Н9 Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25%)	31,2	45,6	37,1	37,0	35,4	35,6	25,3	28,4	29,1	28,2	29,2	28,8

Джерело: складено на основі даних [6]

зували комерційні банки, були нижчими від нормативних, що могло б свідчити про відсутність проблем з управлінням кредитним ризиком в банківській системі України.

Проте сумнівно, що лише кредитування афілійованих осіб носить такий значний рівень ризику. Скоріше, такий стан речей засвідчує приховування чи «маскування» кредитного ризику комерційними банками, адже за умови дотримання нормативів кредитного ризику показник ROA та фінансові результати діяльності носять від'ємні значення.

На думку багатьох експертів, рівень простроченої заборгованості в банківській системі України значно вищий, адже банки стараються максимально реструктуризувати проблемні кредити. Так, заступник голови Нацбанку Катерина Рожкова, виступаючи на конференції про банківське кредитування в Києві, заявила, що «рівень проблемних кредитів на балансах банків за результатами діагностики перевищив 40% і продовжує зростати до рівня вище 50% у зв'язку з повільним відновленням кредитування в банківській системі» [5].

З метою діагностики реалістичності відображення рівня кредитного ризику комерційними банками НБУ провів спершу діагностику у вигляді оцінки активів та стрес-тестування 20-ти найбільших банківських установ України (частка активів у банківському секторі становила 73%), в результаті чого виявив, що із них 16 потребували додаткової капіталізації. Також регулятором було виявлено, що частка кредитів 4 категорії (ймовірність дефолту становить 51–99%) та 5 категорії (дефолт) у їх кредитних портфелях склала 53% [4]. При цьому заставою по таких кредитах були здебільшого майнові права на інше майно, які визнані регулятором в новому Положенні найнижчої якості. Згодом таку перевірку регулятор провів в наступних

за розміром 40 банках, за результатами якої було виявлено, що банки «приховали» біля 24% проблемних кредитів. Так, ними заявлені були 19%, тоді як діагностика виявила 43%. Загалом регулятором було охоплено фінансові установи, в яких були зосереджені біля 98% активів.

Проведена ж перевірка додатково засвідчила і так відому усім учасникам ринку істину, неодноразово заявлену авторитетними міжнародними рейтинговими компаніями, щодо значно заниженого рівня кредитного ризику, які показували комерційні банки. Загалом розрахунки, проведені НБУ, показали, що наявний кредитний ризик вказаних банків, розрахований відповідно до правил постанови № 351, склав біля 497 млрд. грн., що практично на 5% більше, ніж розрахований кредитний ризик за стрес-тестуванням (474 млрд. грн.) (рис. 1).

Тоді як розрахунок резерву за діючими правилами склав 325 млрд. грн., що відповідно на 172 млрд. грн. та 149 млрд. грн. менше порівняно із розрахунком за новими правилами та стрес-тестом. Слід зауважити, що найбільший розрив між

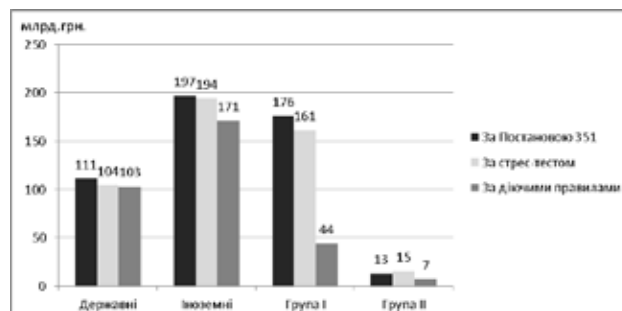

Рис. 1. Розрахований кредитний ризик в розрізі груп банків (станом на жовтень 2016 р.)

Джерело: складено на основі даних [4]

Таблиця 3

Дотримання нормативів кредитного ризику банками України за 2009–2015 роки

Норматив		За станом на:					
		1 січня 2010 року	1 січня 2011 року	1 січня 2012 року	1 січня 2013 року	1 січня 2014 року	1 січня 2015 року
Н7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25%)	21,6	21,0	20,8	22,1	22,3	22,0
Н8	Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	169,2	161,2	164,5	172,9	172,1	250,0
Н9	Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру	0,9	0,8	0,6	0,4	0,4	0,1
Н10	Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам	3,3	2,3	2,5	2,4	1,6	1,4

Джерело: розраховано на основі даних [6]

цими показниками спостерігається в I групі – 132 млрд. грн.

З метою уникнення таких ситуацій в майбутньому регулятором було прийнято рішення змінити підходи банків до оцінки ними кредитного ризику.

Так, Постановою від 30 червня 2016 року № 351 НБУ затвердив Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями (далі – Положення) [6], тим самим анулювавши Положення 23 про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, прийняте чотири роки тому.

Новим Положенням вводиться обов'язкове врахування ймовірності дефолту позичальника ще на стадії оцінки можливості видачі кредиту, а не визначення його класу за тим, наскільки він якісно і вчасно здійснював повернення кредитних ресурсів. А це означає, що резерви під кредитні операції формуватимуться ще до того, як станеться негативна подія, а не за фактом настання проблем у позичальника, як було до прийняття цього нормативного документа.

Також згідно з новими правилами, якщо за кредитом була здійснена реструктуризація (продлонгація, зміна умов сплати, зниження процентної ставки), то він автоматично вважається дефолтним, що зобов'язує формувати під нього резерви у всій сумі. Якщо ж кредит не погашається більше 60 днів, він також вважається проблемним, так само як і кредити, ставка за якими нижча, ніж ставка залучених банком ресурсів. Для фізичних осіб поріг становить 90 днів замість 180, як було до того. Особливим питанням є питання застави, вимоги до якої стали суворішими, а саме не лише знизився перелік застави, яку комерційний банк може враховувати під час розрахунку кредитного ризику, але й якщо в банківських установах кредит підкріплений заставою, яка вилучена з переліку, то їм необхідно залучати додаткові гарантії повернення кредитних коштів або ж доформовувати резерви. Крім того, збільшились ставки резервування під кредитний ризик.

Таким чином, для дотримання нових правил банкам необхідно привести до відповідного рівня власний капітал, тобто докапіталізуватись. Однак невідомо, чи мають акціонери змогу це зробити, адже відповідно до Постанови від 6 серпня 2014 року № 464 банки й так мали підняти рівень статутного капіталу до 120 млн. грн. до червня 2016 року, а ще одне підвищення відбудеться в липні 2017 року (мінімальний розмір капіталу має становити 200 млн. грн.). Так, згідно з оцінкою експертів, банкам додатково необхідно буде залучити понад 110 млрд. грн. [7], притому, що розмір регулятивного капіталу станом на кінець 2016 року склав біля 138,1 млрд. грн. [6]. Однак така ситуація не лише може призвести

до зниження прибутковості банків, але й для деяких з них може стати непосильною та спричинити банкрутство.

Ще однією новинкою, що зазначена в Постанові 351, є функціонування кредитного реєстру (аналог приватних Бюро кредитних історій), з якого банки братимуть інформацію про позичальників, який, однак, досі неробочий, а також відсутні технічні можливості його реалізації як в НБУ, так і в банках. Згідно зі словами директора департаменту фінансової стабільності НБУ Віталія Ваврищука, з банками вже погоджена структура даних, які вони надаватимуть в кредитний реєстр, проте технічна реалізація проєкту тільки починається. Іншим варіантом є оцінка власними силами або ж отримання такої інформації із рейтингових агентств. Проте в першому випадку необхідно мати історичні дані по кредитному ризику та неповернутих кредитах. За вимогою НБУ така база даних має становити мінімум 3 роки, проте, на нашу думку, такий термін є занадто малим проміжком часу для адекватної побудови судження щодо можливості кредитування. Крім того, ефективна оцінка фінансового стану позичальника силами банку може потребувати великих матеріальних та часових затрат і знову ж таки наштовхує на можливість маніпулювання показниками.

Отримання ж інформації про позичальника від рейтингових агентств також має ряд застережень у вітчизняних умовах, адже рейтингові шкали цінні лише в тих випадках, коли є «статистики дефолтів» (показує статистичну ймовірність виникнення випадкової події дефолту залежно від рівня рейтингу). А в нашій державі такі повноцінні бази відсутні.

Якщо ж говорити про вітчизняні реалії, то, наприклад, статистика дефолтів банків України за 2014 – I кв. 2016 років показує дивну ситуацію, коли банкрутували банки з рейтингами інвестиційної категорії. Так, із 74 банків, виведених з ринку, 54 установи мали довгострокові кредитні рейтинги. За рік до виведення з ринку за всіма 54 банками підтримувались кредитні рейтинги інвестиційного рівня [8].

Зазначене дає змогу певною мірою засумніватись в можливості використання рейтингів під час судження щодо можливості видачі кредиту. Звичайно, є ряд факторів, які спричиняють викривлення рейтингів, а саме недостовірні початкові дані для аналізу (звітність), неврахування системного ризику тощо. Однак все ж таки банки мають будувати впевнені в поверненні кредитних коштів під час присвоєння позичальнику того чи іншого класу.

Загалом слід зазначити, що прийняте Положення враховує рекомендації Базельського комітету щодо оцінки кредитного ризику та визначення величини очікуваних збитків від його реалізації. Ці вимоги та правила є довгоочікуваними, відповідають міжнародній практиці оцінки кредитного ризику, зможуть в майбутньому зміцнити вітчизняну банківську систему,

проте досить актуальним залишається питання про те, яким чином такі зміни вплинуть на кредитний ринок України та чи вірно обраний час для «формалізації» підходів до оцінки кредитного ризику у зв'язку із сучасним кризовим економічним станом країни, її банківської системи, бізнесу та громадян. Адже після виведення з ринку та банкрутства десятків банківських установ ситуація і так вкрай плачевна як із залученням коштів від населення, так і щодо відсутності потенційних позичальників, адже після 2008 року вони і так переважно не змогли виконати свої зобов'язання та вважаються проблемними, а ті, що залишились, здебільшого неплатоспроможні. Так, у червні 2016 року Українська банківсько-кредитна спілка підрахувала, що внаслідок серії банкрутств банків бізнес втратив біля 82 млрд. грн., що спричинило неплатежі між підприємствами та їх банкрутство. Відповідно, такі позичальники не мали можливості якісно обслуговувати борги [9].

Водночас збільшення вимог до забезпечення кредитів відсікає й тих потенційних позичальників, які ще відповідали всім формальним вимогам.

За таких обставин, коли поряд із значним обсягом накопичених проблемних кредитів та негативних показників результатів діяльності банкам необхідно шукати ресурси для виконання нових вимог до капіталу та формування резервів під кредитний ризик, функціонуючи в середовищі, в якому постійно змінюються умови діяльності, можна припустити, що відновлення банківського кредитування економіки відбудеться ще не скоро.

А на фоні відсутності кредитування будуть знижуватись і ставки за депозитами, що у зв'язку із значною девальвацією гривні та високим рівнем інфляції призведе до невігідності вкладання коштів до банківської установи, а це може спричинити нехватку ресурсів для здійснення кредитної діяльності [10].

Таким чином, для відновлення кредитування перш за все необхідно створити сприятливі умови та вимоги до позичальників, що забезпечить платоспроможний попит. Також слід забезпечити нормальне та, що є найголовнішим, стабільне операційне середовище функціонування як клієнтів, так і банківських установ. Ще однією не менш важливою вимогою є наявність потрібної кількості ресурсів в банківських установах, що в нових умовах забезпечити досить проблематично.

Крім того, у зв'язку із практичною законодавчою незахищеністю прав кредиторів більшість комерційних банків не хоче брати на себе нові кредитні ризики, оскільки відсутня впевненість в тому, що вони матимуть змогу в майбутньому належним чином захистити свої права у відносинах з позичальниками та повернути кредитні ресурси.

Так, якщо говорити про рівень повернення проблемних кредитів в судовому порядку, то цей

показник в Україні досить низький (за даними рейтингу світового банку "Doing Business" [3]). Водночас, наприклад, у США, ЄС, КНР використовуються інструменти державної кредитної підтримки підприємств реального сектору (рефінансування банків під заставу активів, компенсація відсотків тощо). Застосування такої практики доцільне й в Україні, проте її імплементація є досить ускладненою у вітчизняних умовах.

Висновки. З наведеного вище можна зробити такі висновки. Виникнення кредитного ризику в банківській системі України було спричинене як з вини самих комерційних банків, так і з вини Національного банку. Так, перші недостатньо оцінювали всю небезпеку під час видачі кредитів позичальникам, зокрема неякісно проводили оцінку кредитоспроможності клієнтів. Це призвело до того, що дуже часто кредити надавались фінансово неспроможним позичальникам, а тому дуже швидко активи банку набували статусу неповернених. Крім того, проблемою багатьох банківських установ є внутрішня політика, спрямована на встановлення планів для кредитних менеджерів та їх прив'язку до заробітної плати. Таким чином, міг спрацьовувати й суто людський фактор, коли кредитувалися завідомо неплатоспроможні клієнти з метою виконання плану.

З іншого боку, проблемою виступала й недосконалість та часта зміна законодавчої бази, що регулювала правила розрахунку кредитного ризику банками, які носили недостатньо чіткий та деталізований характер, а тому давали можливість банківським установам використовувати «прогалини» для прикриття неякісних активів.

Негативні показники діяльності комерційних банків свідчать про прямий зв'язок рівня кредитного ризику й якості кредитного портфеля із прибутковістю банківських установ. Зазначене засвідчує необхідність у подальших як теоретичних, так і практичних дослідженнях шляхів відновлення кредитування економіки України у постійно змінних умовах функціонування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт журналу Forbes [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/ua/magazine/forbes/1409877-rejting-zhittezdatsnosti-ukrayinskih-bankiv-2016>.
2. Офіційний сайт рейтингового агентства "Standard & Poor's" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.standardandpoors.com/en_US/web/guest/home.
3. Офіційна сторінка проекту «Ведення бізнесу» Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2017>.
4. Звіт про фінансову стійкість [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=40819104>.
5. В українських банках продовжує зростати рівень проблемних кредитів [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

- <http://economics.unian.ua/finance/1368039-v-ukrajinskih-bankah-prodovjue-zrostati-riven-problemnih-kreditiv.html>.
6. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=40819104>.
  7. Банкам загрожує новий дефіцит капіталу та затримка з відновленням кредитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://finbalance.com.ua/news/Bankam-zahrozhu-noviy-defitsit-kapitalu-ta-zatrimka-z-vidnovlennjam-kredituvannya>.
  8. Долінський Л. Моделювання ризику дефолтів банківських установ / Л. Долінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://econom-law.cdu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/03/dolinsky-doklad-2016.pptx>.
  9. Белова І. Впровадження нових вимог щодо оцінки кредитного ризику у банках України / І. Белова, І. Білецька // Інтернаука [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.inter-nauka.com/issues/2016/10/1592>.
  10. Невмержицький В. Чи виживуть українські банки після нових вимог Нацбанку? / В. Невмержицький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ua-reporter.com/print/208603>.